

K. Boér Sándor drámái 1793-ból.

K. Boér Sándorról, kinek drámáiról fognak a következő lapok szólani, nagyon keveset tudhattam meg mind ez ideig. Legtöbbet találtam róla Horányi Eleknél, ki művében, mert 1792-ben Barclay: Argenisét adta kivonatos magyar fordításban, róla is megemlékezik. Nemes származású, Erdélyben született, mondja Horányi. A humanus tudományok végeztével fő gondját és erejét az állam javára szentelte; de a hivattól szabad idejében Barclay Argenisével ajándékozta meg a hazát, s közzétette Kolozsvárt és Szebenben 1792-ben. Alább meg-
rója azonban, hogy fordítása csak kivonat, melynek előszavában D'Alembert javallására hivatkozik — s a fordítás e módját a „hanyagság táplálójá“-nak, s a „művek írói iránt igaztalannak“ ítéli. Bárha Horányi latin szövegében ez az ítélet egy kevésbé enyhébb, mint a hogy én adtam; de ha meggondoljuk, hogy az ő átdolgozása a Barclay János nagyhirű latin politikai regényének, Argenis-nek, mely 1621-ben három kötetben jelent meg s Fejér Antal, egy másik fordítója csakugyan 3 kötetben adta 1792-ben (Eger), — még harmadrésze sem egészen: akkor semmi esetre sem fogjuk Horányi ítéletét túlságosnak találni.¹⁾

K. Boér Sándor, ki tehát hivatalnok volt, de nevét a Mikefele táblázatokban az erdélyi guberniális hivatalnokokról az Erdélyi Muz. levéltárában hiában kerestem, 1792-ben lépett föl, mint fordító s némi mohósággal kezdett az írói pályához. Kedvét különösen élesztette az ez évben megalapított kolozsvári színésztársaság s egyéb művei, eredetiek és fordítások, mind arra czéloznak, hogy a szintársulat műsorát gazdagítsák.

¹⁾ Fordítása rövid bírálatát l. Beöthy: A szép prózai elb. II. 158. l., ott az eredeti ismertetése is megvan.

A kolozsvári szintársulat első előadását 1792. decz. 16-án tartotta. Alig indultak meg az előadások, rögtön arra gondol egy Bartsai László nevű barátjával, hogy ennek műsorát fordított és eredeti darabokkal lássák el, hogy t. i. „egyfelől ez elfogyhatatlan munkákkal segítettessék, másfelől pedig az olvasást szeretők, a könyvek szűk voltát ne panaszhassák.“ Más részt őt is a kor róinak célja lelkesíti: az anyai nyelv dicsőségének emelése és már Argenisét „nemes magyar nemzetének“ dedikálja. Midőn pedig társával megindítja az „Erdélyi játékos gyűjtemény“-t, jelszólul Pétzeli szavait veszik, mely szerint „A Magyar Nyelv felemelésének, s virágoztatásának kell most minden Magyarnek fő szélljének lenni“ s az csak természetes, ha az előszóban újra „kedves nemzetök“-höz fordulnak.

Minő munkaerő bírtokában hitte magát a két lelkes ifjú e gyűjtemény megindításakor, az előrajz eléggé tanúsítja. Igrétek negyedévenként egy-egy szakaszt két kötetben, hat szindarabbal; évenként tehát nyolcz kötetet 24 szindarabbal, részint fordításokat, részint s pedig kisebb részben, eredetieket. Szinte felesleges azonban mondani, hogy mindjárt az első előfizetés „oly kicsiny számmal esék meg, a milyent csak gondolni lehet“; de azért mégis „ennyi érdemes olvasó“ kedvéért is megindítják s kiadják az I—II. szakaszt négy kötetben 11 darabbal. Ezek közül Bartsai Lászlótól van öt fordítás, u. m.: Fayel, avagy az irtózatot szeretet, szomorú ját. 5 felv. A gyermeki szeretetnek ereje, érzékeny játék 5 felv. A jártos-költés vőlegény, vigj. 1 felv. A tolvajok, szom. játék 5 felv. Schiller Fridrich után; Az óra járásához alkalmaztatott ember, avagy a rendtartó házi gazda, vigj. 2 felv.

A K. Boér Sándor fordításai a következők: A formenterai remete, érz. ját. 2 felv. Kotzebue után szabadon s az erdélyi játszó színhez alkalmazva. Elhagyta t. i. belőle a tömegjelene- teket s „a nehéz játszó színi készülétek“-et. Ki légyen ő? Vigj. 3 felv. Schröder után szabadon. Elfridé, vagyis a szépség áldozattjai, szom. játék 3 felv., szabadon németből Bertouch-tól. Részletesen összevetette az eredetivel Heinrich Gusztáv. (Phil. Közl. 1890. III. sz.) Ugyane gyűjteményben adott továbbá három eredeti darabot a IV. kötetben.: Negyedik László. Nemzeti szom. ját. 3 felv. Az óbester, vagyis a hiveség jutalma, érzékeny ját. 5 felv. A nemes jól tévő, érz. játék 1 felv.

A mint látható, szabad fordításról van ezekben szó, a mi a darabok egy-egy részének elhagyásából, az egyes mondások változtatásából, néha egyszerűsítéséből, a jeleneteknek a díszletek szerinti alkalmazásából s a neveknek legtöbbször való megmagyarosításából, sőt a felvonások kevesbítéséből is áll. Például a Fayel-nél megjegyzik, hogy egyike a legnevezetesebb szomorú daraboknak, de összehasonlást ajánlják 3 felvonásba s a Formenterai remete 3 felv. helyett fordítva is kettőben van. Általában Boér jobban ragaszkodik fordításaiban az eredeti német szöveghez, Bartsai szabadabban dolgozik s jobb magyarsággal, a neveket is gyakrabban megmagyarosítja. De egyiknél sincs aztán szó olyszerű átdolgozásokról, minőket Simainál, vagy Dugonicsnál találunk, t. i. hogy teljesen magyarrá s eredeti művé alakítsák erőszakkal az idegent; bárha az is igaz, hogy e fordításokban nincs is aztán az az írói műgond, mely azok átdolgozásaiban dicséretet érdemel.

Megelégedvén ez alkalommal e fordításoknál az elmondott általánosságokkal, fő czélunkra, Boér eredeti szindarabjaira térünk.

Sorrendben első darabja „Negyedik László“ nemzeti szomorújáték 3 felvonásban, melyet előadtak először Kolozsvárt 1793. márcz. 3-án.

Az I. felv. szintere László királynak egy palotája, mely Ausztria felől van, nem messze a Dunától s közelében a csatatérnek, melyen Rudolfal az Ottokár elleni csatát vívják s a történet ideje 1285. tájára van téve.

E felvonás László és Mize nádor beszélgetésével kezdődik, megtudjuk belőle, hogy a király csatára készen Ottokár ellen Rudolfot várja, s ekközben Mizére bízza távolléte alatt országát, ki meg őt arra biztatja, hogy ne mint fő ellenség, hanem csak mint segítő fél harcoljon s ne tegye ki magát veszélynek; mert hiszen trónörökös még nincs s a király halála „vajmi sok véres ellenkezést okozhatna az országba“, mire László így felel:

„Köszönöm irántam való gondoskodását, de erre nem állhatok. Ha ifiu vagyok is, oly királyi módon kell cselekednem, melyért meg ne szégyelje Magyarország, hogy egy ifiut ültetett székébe. — Mit gondolna a Császár, ha én kivonnám a veszedelemből magamat, és melyik volna szebb, ha azt mondaná-e rólam, hogy egy árnyékától is megijedő, puha asszonyi teremtés vagyok, vagy ha vitéz harcoz-

lásom közben elesvén, azt mondaná: irigylem Magyarország királyának halálát, mert úgy veszett el, hogy ezt nem halálnak, hanem a dicsőség templomába való beszállásnak nevezhetem. — Ugy-e, inkább illik hozzám az utolsó?”

A király aztán Mizére bízván „kedves királyné“-ját és országot, s a csak nem rég meghódolt Egidi (Egyed) pozsonyi grófra gyalogságának vezetését, míg maga a lovasság élén fog harcolni: egy magánbeszédben fejezi ki fájdalmát, hogy nejétől el sem búcsuzhatik, sőt nem is akar, mert ellágyulástól tart, s ezért egy már előbb megírt levelet hagy számára és elmegy. Ez alatt a palota ablakaiból láthatóan megérkezik Rudolf és Ottókár serege, s mi alatt a király beszélgetése és magánbeszéde tart, meg is kezdődik a palotától nem messze a csata.

Míg a csata foly, a férje eltávoztán búsuló királynénak jelenti András, a király öcsce, hogy Oldamur fel akarván László elfoglaltságát használni, pártot ütött s ezért ő már előre küldvén vitézeit, maga is a lázadók ellen megy s a királyné gondjaira bízva jegyesét, Rosaliát, kitől mentében rövid búcsut vesz. Jön azonban Rosalia (IV. jel.), s a királyné látván a leány fájdalmát, elhatározza, hogy titokban vele András után kocsizik, míg a nádorispánnak azt izenteti, hogy csak a szomszéd-faluba, a király mulató helyére mentek egy napra. Azonban ez alatt a csata váratlan gyors véget érven, mert a szövetséges felek hadereje miatt a megrémült Ottokár alig a csata kezdete után békét kért, jön Rudolf és László s itt fogadják (V. jel.) Egidi gróf jelentését, hogy Ottokár békére lépni kész. „A foglyoknak által való cserélését, és holmi nevezetesebb hadi eszközöknek visszaadattatását kívánja; maga pedig mindent, a mit Magyarországból elfoglalt, a magyar királynak és Auszriát a német császárnak által engedi“ s csak azt kéri, hogy a hűségesküt a király elkülönzött sátorában tehesse le, mit Rudolf megígér, azzal a kikötéssel, hogy László jelen legyen.

A második felv. első színe egy sátor a László táborában, hol megjelenik Ottokár, hogy az esküt Rudolfnak László jelenlétében letegye; de midőn térden esküszik, Rudolf fölrántatja a sátor függőnyeit, úgy hogy az egész tábor és saját katonái is meglátják e helyzetben. Dühösen felugrik s új csatát kezd, mire László és Rudolf is a csatába sietnek. Ugyane színben (I. jel.) tudjuk meg azt is, hogy az első

csatában foglyúl esett három kúnleány, kik közül egy Mandula nevébe László belészeret s Rudolf neki ajándékozza. A második szín László palotája, (mint az I. felvonásban) hol Mandula már a királyné helyét foglalja el; de Mize nádor az ország zúgolódásától tartván a király e viszonya miatt, Mandulát elküldi az udvartól. Megjön a királyné is (IV. jel.), elmondja Mizének, hogy nem a mulató helyen volt, hanem Rosaliával egész titokban a kúntáborhoz sietett, hogy ez András közelében legyen; de András megveretett, elfogatott, rabbá lett Rosália is; ő csak úgy menekült meg, hogy nem ismertek rá s elküldi Mizét, hogy kimélttel tudassa a szomorú esetet a királyllyal, míg ő egy magánbeszédben fejezi ki fájalmát férje szerelmének elvesztésén (V. jel). Jön a győztes Rudolf és László s Rudolf örök barátság ígéretével távozik, László pedig elrendeli, hogy minden megürült helyet kúnok nyerjenek el s András helyzetével nem törődve, Mandulához siet. Ekkor már az előbbi napon tett végzésök szerint Mize és Egidi elhatározzák, hogy erővel is kényszeríteni fogják Lászlót a jobbulásra s öcsese kiszabadítására (VII. jel). A király azonban a feleségétől való elidegenedése okául azt adja, hogy testvérét s ennek mátkáját veszedelembé taszította, leghívebb testőreit felkonczoltatta s e miatt Oldamurral terhes békére kényszerítette. Midőn azonban Mize és Egidi az ország és testvére helyzetét rajzolja, ingadozik egy pillanatra, majd Mize fenyegetésével daczolva azt határozza, hogy nem megy a kúnok ellen s ekkor elfogatják és bezárják, mindaddig, míg javulást nem mutat.

A III. felv. első színe Oldamur táborig szállásán foly le. Oldamur megszeretvén Rosaliát, szabadságot ígér Andrásnak, ha róla lemond s egy félórái gondolkodási időt enged, hogy válasszon a lemondás s a halál közt. Ostromolja újból Rosaliát is (II. jel.), de a leány inkább öngyilkosságra gondol.

Ekkor a földühödött Oldamur András megöletésére siet, mire Rosalia nevéül ígérkezik, de midőn kezét Rosáliának nyújtja, melyben tartja még mindig kivont kardját, Rosalia kikapván a kardot, Oldamurt ledöfi. Ekkor jön András, ki a kitört viharban egyik őret leölvén, megszabadult fogoly katonáival keresztül tör a kúnokon s Rosalia megszabadítására siet. Jó László, Mize, Egidi is, s László elmondja, hogy mint fogták el, de szabadon eresztetvén, megszabadításukra sietett s minthogy a királyné is érkezőben van, mind elébe

mennek, a király pedig magánbeszédben mondja el a szenvedett méltatlanságokat és mert azzal fenyegették, hogy Andrást teszik királylyá, ha rossz hajlamainak újra enged s az elküldött Mandulát ismét magához veszi, — már elvégezte András megöletését s megbízta vele órgyilkosait. „— Szeretet s méltóság! — mindenik ostromolja belső részemet. De semmi. — Egy halál mindeniket visszaadja. Kiment már parancsolatom s könnyebb e világnak semmivé változni, mint annak elmúlni. — Nehéz ugyan a dolog: de ha jól jó ki, örökre eltöröl minden gyalázatot. Meg léssen becsületem szabadítva, esküvésem bételjesedik s boldog lesz Magyarország királya. Egy szóval rajta minden haladék nélkül. Ez az óra vagy a legbátorságosabb partra vezérli sorsom hajóját, vagy kétségeskedéseimnek veszedelmes tengerébe végképen elsüllyeszti.“

A második szín Oldamur palotájába visz, a hol a királyné elmondja, hogy ő az elébe siető Andrást nem látta. Megtudjuk azt is, hogy a királyné megbocsátott Lászlónak, mert Mandula még gyermekkori ismerőse volt s ezért ébredt iránta fel annyira szerelme. E közben hozzák Lászlót halálos sebben, ki elmondja, hogy Andrást féltékenységből a Dunába dobatta, s mire megbánta volna tettét, a gyilkosság már megtörtént. Midőn azonban a gyilkosokat e tettértátkozta, ezek haragjától féltükben leszúrták. Most bocsánatért esdeni jött, mit megnyervén, ezt a tanulságot mondva hal meg: „Tanuljatok szomorú példájából egy olyan királynak, a kit az indulat tett szerencsétlenné!“

E szindarab cselekvénye Bonfiniusból és Palmából van véve, mint a szerző megmondja nekünk. ¹⁾ Valóban, kivált Bonfiniusból merített. Ott van elbeszélve a darab legérdekesebb jelenete, midőn t. i. Rudolf rászedi Ottokárt oly formán, hogy a sátor négy oldalfüggőnye előleges elrendelés szerint lehullván, a térden esküvő Ottokárt mind a német, mind a saját hadserge láthatá a császár előtt, ki császári jelvényekkel diszítve ült ott, körülte a birodalom nagyjaival. Ugyancsak Bonfinius említi azt is, hogy László ölte volna meg Ottokárt párviadalban a csata közben. Bonfiniustól vette továbbá a Mandula nevet, hol a kúnleányok közül Édua, Kupcsek és Mandula nevei

¹⁾ Antonii Bonfinii *Rerum Ungaricarum Decadis II. Liber VIII.* és Palma Károly Ferencz: *Notitia rerum Hungaricarum. Pars I.* 708—746. I.

vannak említve, kik a király szeretői voltak. Mandula azonban nem szerepel a műben, csak beszélnek róla. Csak e kevés szál van e történelemből véve, a többi majdnem mind a szerző találmánya. A cselekmény összefűzhetése szempontjából a történet idejét 1285. tájára teszi, a morvamezei csata egyszerre történik a kúnok lázadásával s a királyt már nősnek veszi; Andrást bátyja által öleti meg s pedig féltékenységből s a királyt meg ama gyilkosok ölik meg, kik Andrást a Dunába dobják, mert félnek haragjától. Boér tehát nem nagy tisztelettel bánik a történelem adataival; de legalább hozzátámaszkodik valamely határozott történelmi korszakhoz s határozott történelmi alakokhoz. Jóllehet nem sikerült oly cselekvényt alkotnia, mely összefüggő s valamely tragikus alapeszmét jól kifejezne; mert a cselekvény nem annyira fejlesztve, mint inkább egymáshoz van ragasztva; de műve a történelem valódi tanulmányán alapul. Legfőbb hibája kivált a felületes kidolgozatlanság s innen az elnagyoltság. Így pl. a király bűnössége alig van sejtetve, pedig a darab ezen alapul; kúnjait sehol sem látjuk s kún kedveséről csak beszélnek. Sőt tulajdonkép a darab ideje alatt alig van ideje rosszat tenni, már is el fogják s csak arra engedik ki, hogy öcscsét kiszabadítsa. Az egész kidolgozatlan, elnagyolt vázlatnak tűnik hát fel, de a melyben 2—3 jó jelenet van: a Rudolf és Ottokár, a Mize, Egidi s a király, az Oldamur és András az Oldamur és Rosália közti; de mennyire szegényesen magyarázva, mily szófukarsággal; mily kevés a mondanivalója mindenkinek s mégis ráérnek gyakran a cselekvényhez nem tartozó dolgokról fecsegni, mint a királyné, ki Egidinek a III. felvonásban magyarázgatja, hogy a holtakról csak jót illik beszélni, mintha fontosabb tennivalójuk nem volna. Tagadhatatlan, hogy az I. felv.-ban egy helyen és időben oly dolgokat történet meg, mi a valóságban aligha úgy megeshetnék. E gondolat vezette Bayer Józsefet „A nemzeti játékszin története“ cz. jeles művében, hol először ismertette részletesebben Boér darabjait s az Erdélyi játékos gyűjteményt, de előmunkálatok hiányában a szükséges egybevetések nélkül, hogy az I-ső felvonást három színre ossza, mit ugyan lehetne tenni; de a szerző egyáltalán nem gondolt rá; míg a II. és III. felvonást Boér maga 2—2 színre osztja, mit Bayer a II. felvonásnál nem látszik észrevenni s indokolatlanul ajánlana három színt. Általában Bayer előadásában sokkal gyengébbeknek látszanak Boér darabjai, mint a milyenek, s az a comicum, mit ő

kifejt, nem tűnik föl e mű olvasásában, melyben ugyan kevés gyakorlat, kevés művészi erő, de nem minden szinpadai ismeret és érzék nélkül, nem csekély olvasottság kíséretében mutatkozik s épen ez olvasottságból folynak a szerző extemporizálásai és anachronismussai, mint ez „A z ó b e s t e r“ czimű darabjában is látható. A történelem iránt pedig érzéke és tisztelete jóval nagyobb, mint pl. Dugonicsnak, ha írói ereje s kivált gyakorlata kevesebb is. De aztán Dugonicsban a mi jó van, átdolgozásai eredetiiben mind megtalálható; Boér jól-rosszul maga invenió s mikor a történelemben tragicumot keres, jóval előbb áll, mint kora bármely drámaírója s jó úton halad, midőn azt hiszi, hogy a történelmi tragoediákhoz a történelem tanulmánya szükséges és Bonfiniust s a korában nagy híré Pálmát forgatja. Ne feledjük továbbá a lelkes ifjú gyors dolgozását. Kolozsvárt az első színi előadás történik 1792. decz. 16-án, megkezdik az előadásokat és ő már 1793 elején megírja e színdarabját s márcz. 3-án színre is kerül. Ne feledjük továbbá, hogy mivel Dugonics u. n. „történelmi“ regényeit s az ezekből alakított drámákat nem lehet komolyan történelmieknak venni, nem alapúlván ezek a magyar történelem semminemű tanulmányán, a Boér színdarabja az első történelmi szomorújáték, mely a magyar szinpadra került, melyet a Szentjóni Szabó L. „Mátyás király“-a megelőzött ugyan származása idejére nézve, de szinpadra csak utóbb került Budán, először 1793. jul. 3-án. Általában is eredeti darab kevés előzte meg Boérét a szinpadon, csupán a Philosophus (Bessenyei) 1792. jul. 4. és Endrődytől: A z a r a n y p e r e c z e k (Dugonics regénye után), 1792. aug. 16. Ámde ezek csak külső érdemek, mondhatná bárki jogos ellenvetésül; mert való, hogy csak külső érdemek. Az mindenesetre való, hogy Boér e műve nem áll azon a színvonalon, mint akkori irodalmunk jelesebb termékei. Sőt, bárha az akkori szinpadai technika távol áll mai fejlettségétől, Boér a korabeli fordított vagy átdolgozott darabokéit sem éri el s nyelve gyengébb, erőtelenebb, mint az azon korbéli jobb prózánk. De ezzel szemben ne feledjünk egy jóformán egyetemes, bárha kevésbé méltányolt irodalomtörténeti igazságot, hogy valahányszor valamely irodalomban valamely új irodalmi műfaj meghonosúl, az jóformán átmege a fejlődés mindama tökéletlenebb fokain, melyeket egyéb már honos irodalmi ágak megtettek s e szerint az új irodalmi műfaj általános aesthetikai foka

mindig kisebb lesz s nyelve mindig gyarlóbb, mint az irodalom legjavának irodalmi értéke és nyelve. Így volt ez nálunk a múlt század végén az egyszerre s egy időben meghonosult regénynyel és drámával. Számbavehető múltja nálunk egyiknek sem volt s valjon nem volt-e szüksége a regénynek több mint félszázadra, míg méltó nyelvét megkapta, mely nem volt rosszabb, mint minő a kor legjobb prózája? S ez így volt a drámával is. Vörösmartyig kellett várni, míg a színpad nyelve eljutott arra a szabatos szépségre, melyet az epos vagy lyra már megszerzett a történelmi fejlődés folyamán; de valjon jellemzetességre drámánk nyelve eljutott-e akár maig is arra a fokra, melyen lyránk vagy eposunk nyelve Petőfinél vagy Aranynál? Oly kérdés, melyre csak nemmel felelhetünk. Tegyük még egyet hozzá: minden oly irodalmi ág nyelve, mely jóformán fordított irodalomból áll, a világ végeig alább fog állani az eredeti irodalmi művek nyelvezetének általános értékénél, egyszerűen azért, mert első rangú írók nem állnak soha be a napi szükséglet munkásainak. És mert dráma-irodalmunk mind maig főképen fordításokból áll, a színpadról hallott nyelv általában maig is alatta áll nálunk a legjobb irodalmi nyelvnek. Még inkább így volt ez, s így kellett lennie a színészet kezdő korában

Boér „Az óbester“ cz. darabjához, mely az előbbihez képest nagy haladást mutat, Marmontel „Laurette“ cz. elbeszéléséből vette a mesét, mely röviden a következő: Coulange faluban épen búcsú volt, s megjelenik a falusi ünnepen Clance marquis is vendégeivel, s ezek közt gr. Luzy is. A falusi lánykák közül Laurette volt a legszebb s gyermeteg szépsége elbájolta kivált Luzyt, ki folyton vele tánczolt, csábítgatta magával Párisba és kérte, hogy gondolkozzék ajánlatáról vasárnapig, a mikor a kastélyban tánczolni fognak, s ott mondja meg válaszát. Laurette hiúsága felébredvén, megszokott munkáját ezóta terhesnek találta. A kastélyban megjelenvén, csak nehezen bírt ellenállani Luzy csábításainak s hajlandó volt őt követni, ha apja beleegyezik; de Luzy jól tudta, hogy ezt meg nem nyerheti. Azonban egy rémítő jégeső elverte a falusi nép mindénét, s Luzy felbuzdítván a kastélybelieket a segélyre, ő maga a Laurette atyjához siet, ki egykor Berwick alatt katona volt, s kára pótlásául egy erszényt ad az öregnek, melyben 50 arany vala. Az öreg nem hihetvén, hogy a gróf ekkora ajándékot akart volna adni, leányát utána küldi vele; de a gróf nem veszi vissza s midőn a leány meg

akarja köszönni, azt feleli, hogy köszönje meg hajnalban, midőn az országúton kocsijával megy Páris felé. Laurette megrémülvén Luzy ily gyors távoztán, mert már szerelmes belé, megigéri, hogy ott lesz a kitűzött helyen. Ugy is történt; de a búcsú annyira hatott lelkére, hogy elájúlt. Ekkor a gróf, szerelme hevében kocsijára emelvén a leányt, elvittatott és midőn magához tért, esdekléseivel megnyugtatta; apjának pedig a coulangei pap útján egy levélkét juttatott kezéhez, mely szerint Laurettet egy úri asszony vette magához. Ez alatt Laurette Párisban a gróf kedvese lesz s hat hóig boldogságban élnek, mialatt kétszer küld ajándékot apjának a pap útján. A bánatos apa mindenütt kereste leányát, s egyszer borízlete miatt Párisba kellvén mennie, véletlenül az összetorlott kocsik egyikében Laurettet pillantja meg. Megkérdvén lakását, meghagyja, hogy este egyedül várja otthon. A leány ezt annál inkább megtehetette, mert az nap Luzy falura ment s így cselédjeit elbocsáthatta. Apja szenvedélyes és érzékeny párbeszéd után őt egy egyszerű ruhában magával viszi Haza jó Luzy, keresteti Laurettet mindenütt, barátjai közül Solignire gyanakszik, hogy elcsábította, s magával vitte; de ez visszatérvén Párisba, kísül, hogy ok nélkül gyanúsította. Egy este azonban egy csomagot kapván, az erszényről s a benne levő aranyokról megtudja, hogy Laurette atya küldi vissza a neki ajándékozott összegeket s ő atyjánál van. Ekkor Luzy Coulaugéba siet, hol Laurette-tel a szőlőmunkánál találkozik, ki szereti ugyan Luzyt; de atyját ennek akaratára nélkül többé el nem hagyja. Oda érkezvén az apa is, ez szenvedélyes kifakadásokkal támadja meg Luzyt, ki azonban Laurette kezét megkérvén tőle, ez más útját leánya becsületének helyreállítására nem találván, belenyugszik s a gróf és Laurette boldog házasságok lesznek.

E mesét Boér nyomról-nyomra követi és pedig nem a francia szöveg, hanem Báróczy fordítása szerint, kinél „Lenórka“ című a. jelent meg 1775-ben az „Erkölcsei mesék“ között s ezt azért kell megjegyeznünk, mert ugyanezt az elbeszélést Kónyi is kiadta épen az említett évben. Felesleges azt említeni, hogy Báróczy fordításai és nyelve, művei megjelenése idejében nagyobb hatást tettek Erdélyben, mint a szorosán vett Magyarországon, a hol egyszerűen „érthetetlen nyelv“-nek tekintették sok ideig s Kazinczy úgyszólván fölfedezte. Báróczy nyelve az akkori nemesebb és egy nagy tehetségű s gondos művész kezeiben hajlékonyabbá lett erdélyi nyelvnek visszhangja. A

műveivel Erdélyben tett hatásnak igen érdekes bizonyítéka, hogy Boér az ő fordított művei egyikének dramatisálásához fogott. Megjegyzem, hogy Bayer nem említi Boér forrását, mert hogy Marmontelből vette „a velejét“, maga is megjegyzi a színdarab előtt. Beöthy „A széppróz. elb.“ II. 58. l. már említi, hogy drámája tárgyát Laurettéből vette, de nem hogy Báróczy fordítása szolgált alapul s így ez érdekes példáját mutatja be annak, hogy Báróczy nyelve bejutott a színpadra és pedig nem csak Kolozsvárt, hanem a budai színtársulatnál is, hol szintén előadták 1795. jul. 31-én. Azért mondhatjuk pedig, hogy Báróczy nyelvét Boér a színpadra vitte, mert nem csak a mesét kíséri nyomon; hanem majdnem változtatás nélkül vette át Báróczy kifejezéseit is, a mint ez részletes összehasonlításból kitűnt. Lássunk pl. egy keveset az V. felv. II jel.-ből, midőn az apa visszaviszi leányát.

Boérnál:

Balás: Kely-fel, és beszélly, azután eleget sirhattz. — Mond-ki nevét el-csábitódnak?

Máris kó: Grof Remény, kedves Atyám! az a kitől ajándékot vettünk.

Balás: Ah kegyetlen tsalárd! — Imhol a nagyoknak jeles cselekedetei! Azt gondolta talám, hogy nékem adván aranyát, Léányomat meg-fizetheti? — Azok a gazdag kevélyek úgy vélekednek, hogy a szegény ember becsülettye csekély dolog, melyet nyomorúságok áruba botsát. El-fajult ember! be kevésbé esméri az atyai szívet. Nem képzelhetted, mennyi fájdalomokkal küszködtem, miolta el-vesztettem Léányomat. Az a föld, melyet míveltem, könyveimtől ázott: midőn pedig ebben el-bágy-

Báróczynál:

Kérdhetem-e, kinek szorgalmatossága által gazdagodtál meg olly hirtelen, és kitől jönnek ezen készülleteid, ruháid, szép szekered, melyben láttalak? Leonórka továbbra is csak sirással s zokogással felelt. Szólj, azt mondja nékie az atyja, aztán sírhatsz, elég időd lehet reá.

Történeteinek, mellyekből semmit el nem titkolt, hallásán, Balás a csudálkozásból haragban esett. Luzy! azt mondja, az az emberséges ember! Imhol a Nagyoknak nemes cselekedetei! Az a gyalázatos nékem adván aranyát, gondolhatta e megfizetni leányomat általa? Azok a gazdag kevélyek azt gondolják, hogy a szegény embereknek becsületje csekély dolog, hogy nyomorúságok

gyadtam, egy tsonó szalmán elnyulva, szaggattam kínomban hajamat, kiáltozván nevedet. — Ugyan nem hangzottanak-é szivedig nyögéseim? Nem jelent-é meg egyszer-is el-alélt atyádnak képe emlékezetedben, meg-háborítani nyugodalmadat?

Máris kó: Az Egekkel bizonyítom, hogy ha annyi szenvedést gondoltam volna okozni, mindeneiket elhagyván, karjai közzé repültem volna. — Tisztelem, és szeretem édes Atyám! — Sokkal inkább mint valaha. Oh! mitsoda Atyát bántottam én meg? Ollyant, a kinek midőn meg-kérelhetetlen birámat reméltem benne feltalálni, nem hallok szájából egyebet édes pironkságoknál. A félelem fogott vala-el eddig, de már most szivességétől lát meg-hatva. Szerelmem, s tselekedetem meg-bánásának könyvei elegyesen hőmpölyögnek ortzámon.

Balás: Áldott légy jóltévő Isten! Ujra élek, midőn fel-találtam leányomat.

Máris kó: Nem Léányát édes Atyám! Nem viselhetem én többé ezt az nevezetet; melynek meg-gondolása még talám haláloamat okozza.

Balás: Bóldogtalan fejünk! meg-vagyunk tehát gyaláztatva örökre.

áruba bocsátja. Hízeltkedett magának engemet megvigasztalni? megigérte volt néked? Elfajúlt ember! be kevésé esméri az atyai szívet! Nem, miolta tégedet elvesztettelek, nem volt egy szempillantásom fájdalom nélkül, sem egy fertály óráig tartó csendes álmom. Nappal a föld, melyet miveltem, könnyeimtől ázott; éjjel pedig, midőn magad a gyönyörűségben elmerültél, s magadat elvesztetted, atyád a szalmán elnyulva szaggatta haját, s felszóval kiáltott neveden. Hogyan! hát nyögéseim nem hangzottanak e soha szívedig? Elalélt atyádnak képe soha sem jelent e meg emlékezetedben, nem háborította e meg soha is nyugodalmadat?

Ah, az Egekkel bizonyítom, azt feleli Leonórka reája, hogy ha annyi szenvedést gondoltam volna néked okozni, mindeneiket elhagytam volna, hogy karjaid közzé repülhessek. Tisztellek, szeretlek tégedet, inkább szeretlek, hogysem valaha. Oh jaj! micsoda atyát bántottam meg! még ezen szempillantásban is, midőn megkérlehetetlen birámat gondoltam feltalálni benned, nem hallok szádból édes pironkságnál egyebet. Ah atyám! édes atyám! lábaidhoz esvén, szégyentől borítottam, s félelem fogott volt el, de már most szivességtől látsz meg-hatva;

P a p : Ne tsüggedjen-el egészen szívetek. Az ártatlanság legdrágább vagyon ugyan a világon édes Hugom! úgy hogy ha szabad választást engedtenek volna, örömebb látnám életed veszedelmét, de ha az ártatlanság el-veszett, meg-marad a nemes erkölcs, mely soha sem vész-el végképpen. Mihelyt az ember akar, leg-ottan meg-elevenedik szívében, és midőn azt gondolná valaki, hogy egészen ki-alutt, akkor éleszti-fel a belső kín. Ezzel vigasztalhatod magadat édes Hugom! ártatlanságod el-vesztén, és ha igaz szívedből bánod tselekedetedet, reméllem mind az Ég, mind pedig atyád meg-lésznek engesztelve. Külömben az egészsz Faluban senki sem tudja mi rajtunk kívül történetedet, szégyen nélkül jelenhettz-meg újra.

(Erre az apa haza akarja vinni s megrendeli, hogy öltön egyszerű ruhát.)

M á r i s k ó (lábaihoz esik). Meg-engedjen édes Atyám! — meg-engedjen nékem; ne vegye rossz neven, ha késem engedelmeskedni. Grof Remény ugyan valósággal nem Férjem, de a legérzékenyebb szerelem hatalmával bírja szívemet. Kész vagyok én ötet futni, elválni tőlle; egészszen el-tökéltem magamban Atyámat követni, ha mingyárt halálom származnék

szerelmem s cselekedetem megbánása könnyei, elegyesen hömpelyeknek orczámon. Ah! ismét élek, feltanáltam leányomat, azt mondja Balázs felemelvén lábaitól. Leányodat, oh jaj! azt mondja Leonórka, nem érdemli többé ezt a nevezetet. Nem, ne csüggedjen el szíved. A becsület Leonórka, valósággal drága vagyon, az ártatlanság még annál is drágább; és ha szabad választást engedtek volna, örömebb láttam volna életed vesztét. De ha ártatlanság és becsület elveszett, marad még egy becsülhetetlen vagyon, a nemes erkölcs tudniillik, mely soha meg nem romlik, soha nem vész el végképen. Mihelyt az ember akar, legottan megelevenedik szívében, és midőn azt gondolná valaki, hogy egészen kialudt, akkor éleszti fel a belső kín. Ezzel vigasztalhatod magadat, édes leányom! ártatlanságod elvesztvén; és ha igaz szívedből bánod cselekedetedet, mind az Ég, mind pedig Atyád megengeszteltettek. Külömben az egész faluban senki sem tudja történetedet; szégyen nélkül jelenhetsz meg újra.

— — — — —

Menjünk, azt mondja az atya, drágák a szempillantások. Engedj meg, azt mondja reá Leonorka újra lábaihoz vetvén magát, engedj meg édes Atyám! ne vedd rossz

kívánja s invenialó képességét nem igen veszi igénybe. E tekintetben IV. Lászlóban több az érdekes. Ebben viszont a kidolgozás teljesebb, részletesebb; de aztán való az is, hogy több benne a henye jelenet s a felesleges szó. Többször megesik benne, hogy a szereplők nem tudják, mit mondjanak s így a IV. felv. 1-ső jelenetében János és Téliáné egészen henye beszélgetést folytatnak; viszont a VI. jelenetben János, a la Hamlet, Máriskónak oktató előadást tart a színházról, a színdarabokról és színészekről, melyben egyébként több czélzás van az akkori színészeti viszonyokra. A mű az akkori divatos meghatározás szerint érzékeny játék, melyből János az idézett helyen így szól: „A víg és érzékeny daraboktan oly dolgok jönnek többnyire elé, melyek a szájat nevetésre, a szívet pedig megilletődésre ösztözzik. A dolog kimenetelit mindenkor ohajtva várják a nézők, hogy belőle az erkölcsi tudományt kitanulhassák és követni kezdhessék.“

Érdekes, hogy Boér néha minden különös indok nélkül megváltoztatja Báróczy kifejezéseit, holott általában igaz, hogy a nyelv szebb azokon a helyeken, melyeket szó szerint átvett, mint a hol maga írta a jeleneteket.

Pl. Báróczynál: Hogyan! hát egy legényt sem akarnád, hogy férjed legyen?

Boérnél: Nem akarod-e, hogy valamelyik legény férjednek neveztessek?

Báróczynál: Micsoda kár! hogy olyan alacsony és homályos születésből való!

Boérnél: Mitsoda kár, hogy alacson születésből való!

Báróczynál: Micsoda derék ember az a Gróf! Senkire sem nézett az egész falu leányai között csak én reám; sőt a kastélybeli úriasszonyokat is elhagyta, hogy egy paraszt leánnyal foglalatoskodjék.

Boérnél: Mitsoda derék ember az. Jól láttam, hogy a tántznál is senkire nem nézett az egész Falu leányai közzül, tsak én reám; sőt imé a városbéli Uri asszonyokat is elhagyta vala, hogy egy paraszt leánnyal foglalatoskodjék.

Báróczynál: Nyughatatlan vagyok végzésedet tudni.

Boérnél: Nyughatatlanul várom végzésed megtudását.

Báróczynál: Hogy egy lépést se tegyek atyám tetszésén kívül és mindenekben tanácsát fogadjam.

Boérnál: E tsak abból áll, hogy egy lépést se tegyek Atyám tetszésén kívül, a kinek mindenekben tanácsát tartozom fogadni.

E pár példa, melyeket százra is szaporíthatnék, mutatja, hogy ritkán tesz akár rövidebb, akár szebb kifejezést a Báróczyé helyett. Nem csak helyesírása, melyről a sok nyomdahiba miatt bajos itélni, de kifejezései is kevésbé újszerűek, mint Báróczyé. Néha Báróczyt igen rövidnek, vagy szokatlannak találja és ismertebb mondással váltja fel az övéit, s nyelvét inkább hozzá illeszti a szokásos szólamokhoz, az akkori társalgás kifejezéseihez, vagy beledug a mondatok közé oly kötő szavakat, melyek Báróczynál nincsenek, s nem is szükségesek. Rövidítése inkább abban áll, hogy elhagyja a szükségteleneknek gondolt mondatokat s gyakran a szebbeket is és ez által a párbeszédet összevonja; míg viszont más helyt szükség nélkül is megtoldja (l. pl. III. felv. V. jel. Máriskó s a gróf búcsúja).

Ezen kívül kevésbé szabatos, több erdélyiességet használ; így pl. a sok *a* hangot, mi máig is jellemzi, kivált az erdélyi aristokraták beszédét, mint tu d a m, mon d a m, ta p a t stb. Nyelve általában régiesebb, újítani nem mer s a Báróczy ismeretlenebb fordulatait majd mindenütt elhagyogatja. Így pl. ha Báróczy annyit mond: „Ah nemes szív!“ — kibővíti így: „Ah nemes szívü teremtés“ „a mi még el nem romlott“ helyett így: „a mi el nem romlott egészszen“; „vigasztalhatatlan vagyok miatta“ helyett „bizonyságom lehet az ég, mennyire vigasztalhatatlan vagyok miatta“; „megválnám attól a jótól“ helyett „elveszteném mind azt a jót“ (amazt szokatlannak hitte); stb.

Harmadik eredeti darabja alkalmi mű volt, czíme „A nemes jóltevő“, érz. játék 1 felv. s előadták egy más kis darabbal együtt Gr. Bánffi György kormányzó nejének, Gr. Palm Joséfának nevenapján, 1793 Böjtmás hava (márcz.) 19-én. A szerepeket benne mind a főigazgató tanács mellett szolgáló nemes ifjak játszották, mint a szerző, Boér, Bartsai László, Fikker Ferencz, Horváth József, Kászoni Dénes és Horváth Ágoston. A kolozsvári nemz. színház, mint tudjuk, kiválóan aristocraticus alkotás volt s a páholyok tulajdonosai, mint a színház alapítói, erdélyi főurak. Természetes, hogy a színészek minden nevezetesebb pártfogó nevenapjáról megemlékeztek s a legfőbbek a gubernator és neje névnapjai voltak, a midőn mindig valami új-

sággal óhajtottak kedveskedni, mit a színpadon is jeleztek s legtöbbször selyemre nyomatott színlapokat adtak ki aranybetűkkel. E színdarab a kormányzónének a színészet megalapulási utáni első névnapi ünnepére készült, s mint ilyennek van legfőlegb jelentősége; mert a cselekvény és kidolgozás egyaránt szerfölött naiv. Tartalma a következő: Ferencz, Ditsó fia, egy erdő szélén levő kunyhóhoz vonúl, hol, mert Vándorival szemben 100 aranyat vesztett kártyán, öngyilkos akar lenni. De a pisztoly nem süll el; mert szolgálja, Andris, sejtván szándékát, töltést nem tesz beléje. Ekkor Andris azt javasolja, hogy, mert a közelben épen csata foly, menjen mint önkéntes oda, s inkább ontassa ott ki véréit vagy arasson hősiességével dicsőséget. Ferencz elfogadja az ajánlatot, mindezt eltávozta előtt megírja atyjának, s kéri, hogy a 100 arany adósságot fizesse ki. Minthogy pedig apjának úgy is ott kell elmennie, a levelet egy fára akasztja. Valóban jó az öreg Ditsó, s mert már estve van, ott akarja tölteni az éjét. Csakugyan megtalálja a levelet, melynek elolvasására elájúl, majd magához térve, őrzöngésében szolgálját, Jancsit, fia gyilkosának nézvéen, meg akarja ölni. Jó azonban a közeli uraság tisztartója, ki Jancsinak azt javasolja, hogy vigye az öreg Ditsót a kunyhóba, hol épen egy öreg orvos lakik, ki majd segít rajta. Ekközben a tisztartó a földön hagyott levélből megértvén az öreg Ditsó baját, azt mondja a szolgálának, hogy majd asszonyával tudatja a bajt s az bizonyosan fog adni 100 aranyat, hogy Vándorit, az „arendás“ fiát, kifizessék s Ditsót megszabadítsák ennek üldözésétől. Ugyancsak a szolgál elmondja az öreg Ditsó szenvedéseit. Felesége ifjan halt el, gyermekei közül leánya egy vagyontalan ifjúval megszökött, egyik fia az ellenségtől elfogatván, annak szolgálatába szegődött s évek óta nem hallott róla és most a másik fia is veszedelembé rohant. Azonban jön az öreg Ditsó lánczokban, kit Vándori ez alatt a kunyhóban elfogatott a 100 aranyért. Új panaszok után távoznak a kunyhóba. Jön Ferencz egy ellenséges Obesterrel küzdve, kit lefegyverez, de megkegyelmez neki. Meglátván apja botját és kardját, azt hiszi, hogy öngyilkos lett, halni akar; de az obester kiveszi a kardot kezéből. A zajra kijő az öreg Ditsó, ki csakhamar fiára ismer, sőt kisül, hogy az ellenséges obester senki más, mint nagyobbik fia, László. Ekkor jön a tisztartó is, ki elhozza az öreg Ditsó kimentésére a 100 aranyat, de már szükség sincs rá, mert ugyanó jelenti, hogy Vándorit megszállván a lelkiü-

meret, a pénzt nem kívánja s egy levelet is hoz, mely Ágnestől jó, az öreg elszökött leányától, ki írja, hogy boldog s másnap apja látogatására siet; végezetre az öbester is odahagyni kész szolgálatát, hogy apja mellett élhessen. Erre mindnyájan a jöltévő grófné üdvözlésére mennek, ki épen nevenapját ünnepli, mire Ditső így végzi: „Menjünk hát fiam! ne késsünk többet. Kiáltunk éljent ezen nemes jöltévónknek. Éljen ezen Joséfa! Éljen! sat.“

A darab majdnem képtelen helyzetek sora s ha csak nem valami hasonló megtörtént esetre vonatkozik, mi megköthette az író kezeit s legfőlebb hozzá akarta gondolni a kiegészítő részeket: valóban mosolyt keltő s legkivált az a tisztelet menti ki, melylyel a derék ifjak a kormányzóné nevenapját meg akarták ünnepelni, kik egyébaránt játékuikért „számos tapsolások“-at kaptak.

Ezek K. Boér darabjai, ki tehát három eredeti darabbal szaporította az akkori szerény műsört. Eredeti darabjai közül csak az Ó b e s t e r szerepelt a budapesti színjátszó társaságnál, hol 1795. jul. 31-én adták elő. A fordítások többje szerepelt ott. A Bartsai fordításai közül „A z ó r a j á r á s á h o z a l k a l m a z t a t o t t e m b e r“ az erdélyi játékos gyűjteményből színre került 1795. máj. 7-én; a Boérii közül pedig kettőt adtak, a „K i l é g y e n ő?“ czíműt 1795. máj. 18-án s az Elfridé pedig ott is állandóan a színen maradt, utoljára, mond Bayer (277. l.), 1834. ápr. 5-én adták. Az erdélyi, kolozsvári szinpadon is ez a fordítása tartotta fenn legtovább magát, hol egyébként Bartsai fordításai jobban tetszettek s közülök a G y e r m e k i szeretet erejét, A j á r t a s k ö l t e s v ő l e g é n y - t s A r e n d - t a r t ó h á z i g a z d á - t 1799-ben még adták Debreczenben ápr. 22-én; ápr. 25. és jul. 28-án. A mennyire a gyéren megmaradt szinlapokból ítélni lehet, Elfridét előadták 1799. jun. 8-án (Debreczenben), 1801. máj. 9-én, 1810. okt. 11-én, 1823. ápr. 10-én; sőt előfordúl egy 1836-dik évből való nyomtatott szindarab jegyzékben is, míg többi művei ekkor már feledésbe merültek. A mint látható, buzgón kezdett az írói pályához, de ismeretlen okokból, korán elhallgatott s 1793. után többé semmit sem írt, a mi mindenesetre kár, mert e, még gyakorlatlan kéz művei azt mutatják, hogy nem hivatás nélkül kezdett írni.

FERENCZI ZOLTÁN,